

Костянтин Рябков
Валерія Покідіна

Ендавмент у вищій освіті: світова практика і українське сьогодні

Передові та найуспішніші світові університети не були б такими, якщо б не втілювали найефективніші та найоптимальніші практики фінансування своєї освітньої та наукової діяльності. Явище ендавменту є достатньо поширеним у розвинених країнах Західної Європи та Північної Америки і полягає в наданні вищим навчальним закладам додаткових коштів з метою забезпечення їхньої фінансової стабільності. Ендавмент університету, незалежно від форми власності – це загальний безстроковий фонд, який складається переважно з донорських благодійних внесків та цінних паперів, прибуток від яких розподіляється і використовується університетом згідно з його академічними потребами. Надання стипендій для абітурієнтів із малозабезпечених сімей, спонсорування досліджень і інновацій, додаткові видатки на охорону здоров'я, публічні послуги та спортивні заходи – це лише неповний список напрямків використання прибутків, згенерованих ендавмент-фондами.

Досвід українських вищих навчальних закладів у формуванні ендавмент-фондів ще недостатньо великий, щоб говорити про суттєві зміни у структурі фінансування. Щоб зрозуміти, які чинники впливають на розвиток ендавменту в Україні і що треба зробити задля впровадження світових фінансових практик у систему вітчизняної вищої освіти, треба більш детально проаналізувати сучасні умови інвестування в університети, на що і спрямована дана аналітична стаття.

Що таке «ендавмент»

Явище ендавменту маловідоме в Україні, тоді як у світі, особливо в США і країнах ЄС, за останні 500 років сформувалася культура, яка забезпечує значну частку прибутку як державних, так і приватних вищих навчальних закладів, а також інших типів організацій. У вузькому сенсі, ендавмент-фонд – це сума коштів або цінних паперів у безстроковому фонді, який створюється на основі благодійних внесків від донорів.

Ендавмент-фонд – це сума коштів або цінних паперів у безстроковому фонді, який створюється на основі благодійних внесків від донорів.

Особливістю такого фонду є те, що набувач благодійної допомоги має право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на основну суму пожертви, при цьому набувач не має права витратити основну суму ендавменту без згоди благодійника. З більш загальної точки зору, ендавмент – це акт або процес надання благодійницької допомоги з метою забезпечення фінансової стабільності установи в майбутньому.

Характерною рисою більшості фондів є те, що надані донорами кошти організації-реципієнти інвестують, використовуючи прибутки для задоволення потреб організації. Ця форма пожертвувань, з одного боку, гарантує донорам, що їхні кошти принеситимуть користь упродовж усього терміну існування організації; з іншого – дає змогу організації будувати плани на майбутнє, маючи «подушку безпеки на чорний день».

Перші згадки про ендавмент датовані 176 роком нашої ери й пов'язані з іменем римського імператора Марка Аврелія. Та оформилося це явище вже в Англії у 1502 році. Саме тоді графиня Маргарет Бофорт створила перший

ендавмент в університетах Оксфорд та Кембридж для залучення нових професорів. Сучасного ж вигляду це явище набуло лише у XX сторіччі як відповідь на соціальну, економічну та політичну нестабільність у світі.

Федеральна рада з питань освіти США визначає такі основні завдання ендавменту¹:

- **Забезпечення стабільності.** Прибутки університетів та коледжів коливаються через зміни в платі за навчання, розмір пожертв та дотацій з боку держави. Незважаючи на те, що інвестиційний дохід від ендавментів також залежить від багатьох факторів – таких як стан фінансового ринку та обраної інвестиційної стратегії, – більшість університетів дотримується певних правил щодо використання цього прибутку для більш-менш сталого надходження коштів. Ця стабільність є запорукою того, що внутрішні проекти чи програми університету в майбутньому будуть реалізовані, а також забезпечать такі напрямки, як оновлення устаткування та іншого майна університету тощо.

- **Забезпечення більшої гнучкості в питаннях фінансування.** Через нестабільну економіко-політичну ситуацію у світі значна кількість університетів суттєво збільшила витрати на допомогу студентам. Тому саме ендавменти надають можливість швидше й точніше реагувати на зміни в демографічній ситуації, доходах громадян та соціальному статусі студентів, що стає особливо важливим в умовах значного скорочення державних витрат на вищу освіту. У цьому сенсі ендавмент є надзвичайно важливим фактором, адже завдяки структурі та особливостям фонду він забезпечує фінансову гнучкість протягом довгого проміжку часу.

¹ American Council on Education, Understanding College and University Endowments, One Dupont Circle NW, Washington, DC 20036-1193.

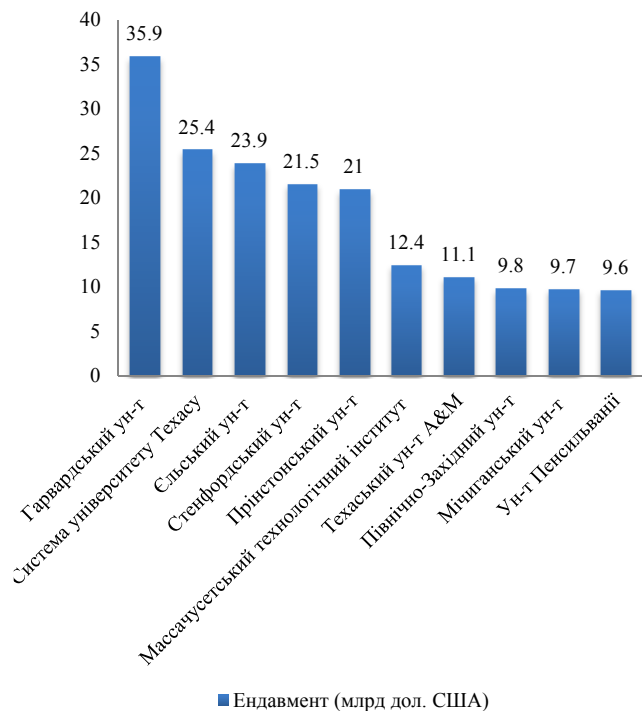
Ендавмент в університетах: світові приклади

Хоч у сучасному вигляді це явище і з'явилося у Британії, сьогодні культура ендавменту найбільш поширена у Сполучених Штатах. Для порівняння нижче наведено дані щодо розміру університетських ендавмент-фондів у провідних країнах світу.

Перший приклад – США. У цій країні явище ендавменту дістало небувалого розмаху: капіталізація 89 найбільших ендавментів американських університетів перевищує 381 млрд дол. США², з яких майже чверть належить чотирьом найбільшим навчальним закладам.

Капіталізація 89 найбільших ендавментів американських університетів перевищує 381 млрд дол. США, з яких майже чверть належить чотирьом найбільшим навчальним

Мал. 1. Рейтинг десяти найбільших університетів США за розміром ендавменту³

Джерело: National Association of College and University Business Officers⁴.

Незважаючи на те, що переважна більшість заможних університетів у Сполучених Штатах – це приватні заклади, два державних виші все ж посіли місця в десятці найзаможніших – Мічиганський університет (University of Michigan) та Система університету Техасу (University of Texas System).

Серед невеликих вишів в Америці існують декілька тенденцій. По-перше, це невеликі школи з дуже великими фондами. Наприклад, коледжі на кшталт Помона (Pomona), Сварсмор

³ Susannah Snider, US News, Universities With the Largest Financial Endowments, 2015 [сайт] <http://www.usnews.com/education/best-colleges/the-short-list-college/articles/2015/01/13/10-universities-with-the-largest-financial-endowments>

⁴ NACUBO, U.S. and Canadian Institutions Listed by Fiscal Year (FY) 2014 Endowment Market Value, February 2015 [сайт] http://www.nacubo.org/Research/NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments/Public_NCSE_Tables.html

² NACUBO, U.S. and Canadian Institutions Listed by Fiscal Year (FY) 2014 Endowment Market Value, February 2015.

(Swarthmore) або Амерст (Amherst) мають приблизно 2000 студентів і близько 2.2 млрд дол. США в ендамент-фонді, який генерує близько 40 тисяч дол. США інвестиційного доходу на одного студента щороку. Ця сума повністю покриває витрати на забезпечення навчального процесу, та школи не зменшують плату за навчання, адже це може призвести до втрати репутації університетських програм.

З усіх коледжів та університетів у США лише 16% мають ендамент більший за 50 млн дол. США, а значна частка не має його взагалі. З іншого боку, станом на 2012 рік 53% усіх приватних коледжів та університетів мали ендамент менший, ніж 10 млн дол. США⁵.

Кожен з шести найбільших університетів США має більший ендамент, ніж всі канадські виші разом.

Та незважаючи на нерівномірність розподілу коштів між університетами в США, у цій державі стан університетських ендамент-фондів на голову вищий у порівнянні з іншими розвиненими країнами світу. Наприклад: кожен з шести найбільших університетів США має більший ендамент, ніж всі канадські виші разом. Так, фонд Гарварда (Harvard University) втричі більший за сукупність усіх канадських фондів, а одна з найбільших пожертв у фонд Гарварда – 400 млн дол. США⁶, більша за весь фонд університету Йорка (York University, Канада).

У Канаді найбільший ендамент-фонд має Торонтський університет (University of Toronto), що складає приблизно 2 млрд дол. США, а сукупний розмір трьох наступних у рейтингу університетських фондів дорівнює приблизно 3.5 млрд дол. США. За межами цих чотирьох вишів накопичені суми значно менші. До того ж

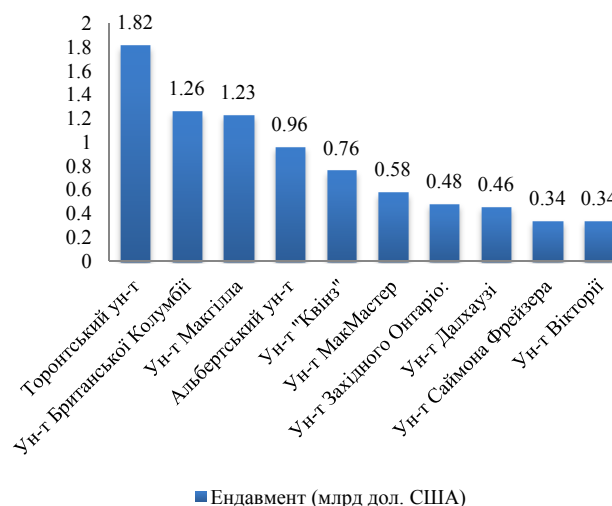
⁵ American Council on Education, Understanding College and University Endowments, One Dupont Circle NW, Washington, DC 20036-1193.

⁶ Harvard gazette, Harvard receives its largest gift, June 3, 2015. [сайт] <http://news.harvard.edu/gazette/story/2015/06/harvard-receives-its-largest-gift/>

у Канаді тільки двадцять університетів мають фонд, більший за 100 млн дол. США. Отже ці двадцять ВНЗ генерують трохи більше 4 млн дол. США інвестиційного доходу щороку, тобто по 200 дол. США на одного студента за умови, що в середньому в цих закладах навчаються 20 000 студентів.

Нижче наведено рейтинг найбільших університетів за розміром ендаменту в Канаді (млрд дол. США).

Мал. 2. Рейтинг найбільших університетів Канади за розміром ендаменту

Джерело: National Association of College and University Business Officers.

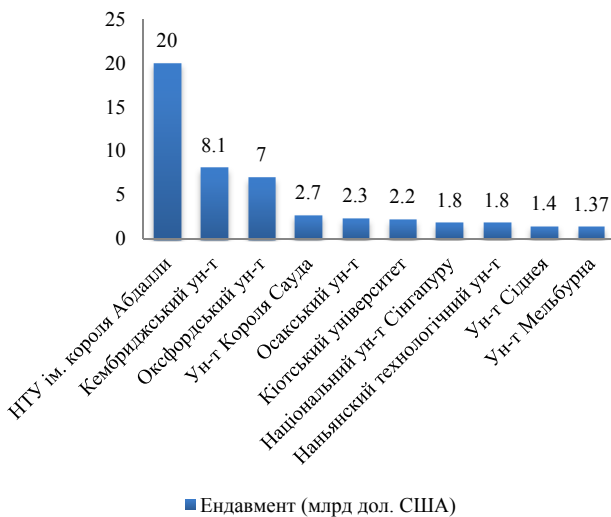
Ситуація в інших країнах ще менш приваблива. Так, лише три найбільші виші Австралії мають на рахунок більше 1 млрд дол. США.

Найбільший ендамент-фонд у Японії станом на початок 2015 року належить Осацькому університету (Osaka University) та складає приблизно 2.3 млрд дол. США. Серед європейських вишів більш-менш значний фонд мають Технічний університет Цюріха (ETH Zurich), якому належить приблизно 400 млн дол. США, та Центрально-Європейський університет у Будапешті (Central European University) з розміром фонду приблизно в 1 млрд дол. США, переважно завдяки основному спонсору – Джорджу Соросу. У Британії лише дві навчальні установи мають значні ендамент-фонди – це

Оксфорд (University of Oxford) та Кембридж (University of Cambridge). До списку університетів зі значним розміром ендавмент-фонду належить й Національний університет Сінгапуру (NUS).

Нижче наведено рейтинг найбільших університетів за межами Сполучених Штатів за розміром ендавменту (млрд дол. США).

Мал. 3. Рейтинг найбільших університетів за межами Сполучених Штатів Америки за розміром ендавменту

Джерело: TheBestSchools.org⁷.

Управління ендавментом: залучення коштів, мотивація, використання

Основну частину внесків ендавмент-фондів університетів складають одноразові пожертви великої суми грошей від осіб або корпорацій, але шляхи залучення коштів значно різняться залежно від форми власності, розміру фонду тощо.

З одного боку, значна частка державних вишів у США не має сталої традиції та системи

наповнення ендавмент-фонду⁸, хоча зараз ця тенденція змінюється. Основним засобом накопичення ресурсів на рахунок фонду для таких установ є так звані «**кампанії із залучення коштів**», які проводяться щороку й поповнюють основні фонди університету, серед яких – ендавмент-фонди. Під час таких акцій особлива увага приділяється невеликим донорам і тим, хто не має змоги внести значну суму під час кампанії, але планує робити значні пожертви в майбутньому.

Більшість коштів надходить завдяки іміджу, репутації та бізнес-стосункам навчального закладу, що розвивалися протягом десятиріч.

З іншого боку, найбільші приватні й державні університети мають значну підтримку спонсорів завдяки «**пасивному**» підходу, адже більшість коштів надходить завдяки іміджу, репутації та бізнес-стосункам навчального закладу, що розвивалися протягом десятиріч.

Незалежно від розмірів ендавменту існують декілька можливостей для донорів допомогти університету: благодійник може створити окремий іменний фонд з метою фінансування певного напрямку, програми чи стипендії або внести кошти на рахунок у загальний фонд закладу. За будь-яких обставин він може встановлювати певні обмеження для використання коштів, які університет зобов'язаний виконати.

Окрім прямих внесків окремих людей, значну частину надходжень до ендавментів складають **кошти, передані за заповітом**, при чому в приватних ВНЗ частка цих активів у середньому досягає 50%. Наступним значним джерелом наповнення ендавментів є **надходження від корпорацій та інших фондів**. Більш того, завдяки зв'язкам із вишами керівники вищої ланки корпорацій часто отримують почесні

⁷ The 100 Richest Universities: Their Generosity and Commitment to Research, August 6, 2015 [сайт] <http://www.thebestschools.org/features/richest-universities-endowments-generosity-research/>

⁸ F. Rogers, Strategies for Increasing Endowment Giving at Colleges and Universities, 2007.

статуси або посади в університетах після виходу на пенсію.

До основних «драйверів» пасивної мотивації можна віднести такі ідеї⁹:

- **«Ідея нескінченності».** Саме завдяки цій ідеї успішні та заможні особи створюють приватні фонди та жертвують в ендаменти. На додаток до їхніх філантропічних намірів необхідно пам'ятати, що люди, які вклали все життя в побудову власної імперії та репутації, прагнуть зробити так, щоб ця репутація жила вічно. Якщо люди жертвують в ендамент, вони розуміють, що ці кошти допомагатимуть університету або іншій організації впродовж всього часу їхнього існування.

- Наступний значний «пасивний» мотиватор досить схожий на попередній – це **бажання «сильних світу цього» впливати на суспільство в цілому.** Ця теза не стосується більшості донорів, але в кожному місті є люди, що мають достатньо коштів і є лідерами у своїх громадах. Значні пожертви в елітні заклади, на кшталт музеїв або приватних шкіл, є одним зі шляхів для заможних родин до передачі свого соціального статусу своїм дітям.

Щодо управління ендаментами університетів у світі існують три основні підходи до управління активами¹⁰:

- Найбільші університети з великими фондами створюють **власні органи з управління активами**¹¹. Опікунська рада (Board of Trustees) здійснює контроль та управління інвестиційною діяльністю фонду. Інвестиційний комітет (Trustee Investment Committee) встановлює нормативи щодо розміщення активів та призначає професійних менеджерів, які здійснюють управління фондом на постійній основі. Цей метод є найдешевшим

у порівнянні з іншими, та він несе найбільшу відповідальність і ризик.

- Для невеликих університетів іноді дешевше перекласти відповідальність з управління ендаментом на **третіх осіб** – консалтингові компанії, траст-фонди, інвестиційні компанії та банки тощо. З одного боку, цей підхід потребує значних ресурсів на оплату комісій за обслуговування, з іншого – знімає необхідність утримувати внутрішній інвестиційний департамент та гарантує стабільний дохід за рахунок професійного менеджменту ззовні.

- **Комбінований метод** – поєднання попередніх методів – забезпечує обмежений ризик за умови середніх сукупних витрат на керівництво фондом.

Вся необхідна фінансова інформація знаходиться у вільному доступі на сайтах університетів із детальним поясненням від менеджерів усіх внутрішніх процесів.

Результати діяльності університетських ендаментів знаходяться під постійною увагою інвесторів, державних контролюючих органів та суспільства в цілому, отже, для забезпечення довіри до таких фондів необхідна повна прозорість фінансової діяльності. Вся необхідна фінансова інформація знаходиться у вільному доступі на сайтах університетів із детальним поясненням від менеджерів усіх внутрішніх процесів.

⁹ Harvard gazette, Harvard receives its largest gift, June 3, 2015 [сайт] <http://news.harvard.edu/gazette/story/2015/06/harvard-receives-its-largest-gift>

¹⁰ Toni Cardarella, University Business, Endowment Management: New and Proven Strategies, 2006.

¹¹ Офіційний сайт Гарвардської компанії з управління активами, Harvard Management Company [сайт] <http://www.hmc.harvard.edu/hmc-and-harvard/index.html>

Структура витрат ендавментів: пріоритетні напрямки

До основних напрямків використання інвестиційного доходу від ендавмент-фонду належать¹²:

На сьогодні великі коледжі та університети мають змогу забезпечувати значну частку знижок/відтерміновань на навчання та стипендій саме за рахунок надходжень з ендавмент-фондів.

Фінансова допомога студентам – це один з основних напрямків застосування ендавментів. На сьогодні великі коледжі та університети мають змогу забезпечувати значну частку знижок/відтерміновань на навчання та стипендій саме за рахунок надходжень з ендавмент-фондів. За даними наглядових органів США, розмір грантів, забезпечених інвестиційним доходом, у 2007-2008 році становив 29.1 млрд дол. США, що на 12.8 млрд дол. США більше аналогічного показника десятирічної давності. Ця тенденція значно зменшує реальний розмір плати за навчання для студентів із сімей із середнім рівнем доходу та з доходом нижче середнього.

Наступною значною статтею витрат є **спонсорування окремих кафедр та виділення додаткових коштів і стипендій для викладачів та дослідників**. Цей вид фінансового заохочення переважно виділяється видатним вченим та студентам, що роблять значний внесок у навчальний процес та дослідницьку діяльність. Завдяки тому, що частина цих витрат спонсорується з ендавментів, більша частина коштів від плати за навчання або федеральних (державних) дотацій

може використовуватися в інших важливих для університету напрямках.

Дослідження та інновації також переважно спонсуються завдяки ендавментам. Завдяки структурі та особливостям ендавменту університет може розраховувати на власні ресурси на етапах розробки та реалізації нових проєктів та програм, а також забезпечувати

У деяких випадках саме завдяки ендавменту навчальні заклади отримують значні інвестиції для побудови нових наукових лабораторій та розширення їхньої діяльності.

необхідну кількість і якість дослідницького персоналу. У деяких випадках саме завдяки ендавменту навчальні заклади отримують значні інвестиції для побудови нових наукових лабораторій та розширення їхньої діяльності.

До останньої категорії витрат треба віднести й **охорону здоров'я, публічні послуги та спортивні заходи**. До цієї групи входять госпіталі та лікарні при університетах, які надають повний перелік послуг для суспільства й обслуговують мільйони пацієнтів, при чому не тільки студентів та персонал навчального закладу. Також сюди входять: витрати на покращення зв'язків із місцевими громадами (якщо університет знаходиться в місті), витрати на ремонт, відновлення устаткування та книг у бібліотеках, фінансова підтримка певних видів спорту, чемпіонатів чи змагань.

Для порівняння статей витрат університетів нижче наведено інфографіку по одному з найбільших університетів за розміром ендавменту та по невеликому університету з ендавментом «нижче середнього» – Єльський університет (Yale University) та університет Гонзара (Gonzaga University), де в ендавментах на 2014 рік було акумульовано 23.9 млрд дол. США та 200.8 млн дол. США відповідно.

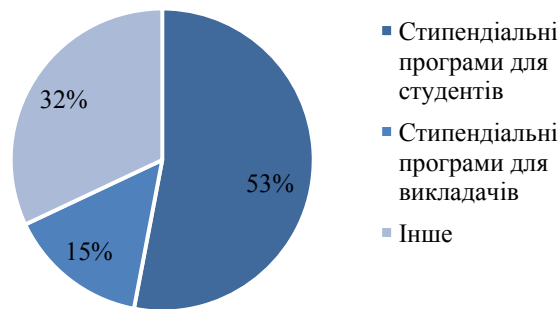
¹² Association of American Universities – January 2009 [сайт]
<https://www.aau.edu/WorkArea/DownloadAsset.aspx?id=7794>

Мал. 4. Розподіл витрат ендавментів університетів

Ельський університет

Університет Гонзага

Джерело: Офіційні фінансові звіти університетів за 2013-2015 рр.

Таблиця 1. Напрямки для інвестування ендавментів та їх доходність

%	Середнє значення	Більше 1 млрд дол. США	501 млн – 1 млрд дол. США	101 – 500 млн дол. США	50 – 100 млн дол. США	25 – 50 млн дол. США	Менше 25 млн дол. США
Кількість закладів	832	91	77	262	168	125	109
Середній сукупний дохід	15.5	16.5	15.8	15.5	15.2	15.2	15.5
Акції ринку ЦП США	22.8	23.9	24.4	22.6	22.7	21.5	22
ЦП з фіксованим доходом	5.1	4.8	4.2	5.2	5.4	5.3	5.1
Міжнародні ЦП	19.2	19.6	18.9	19.2	19.5	19.3	18
Альтернативні інвестиції	12.7	17.5	14.6	12.8	11.5	9.4	11.8

Джерело: NACUBO

За декілька останніх років доходність від використання активів ендавментів значно зросла, що дозволило великій кількості університетів збільшити свої витрати в таких напрямках як допомога студентам, дослідницька діяльність тощо. У 2014 році 74% усіх вишів збільшили свої витрати від ендавментів у середньому (медіана) на 9.3%.

Щодо розміщення ресурсів – основними напрямками для інвестування стали цінні папери США (22.8% доходності), світові активи (19.2%), альтернативні активи (12.7%) тощо. Нижче наведена інформація щодо доходності

кожного напрямку, при цьому всі навчальні заклади згруповані у 6 категорій залежно від розміру ендавменту. Середнє значення наведено в першому рядку таблиці¹³.

Структура ендавмент-фондів на прикладі університетів США

Аби наочно проаналізувати структуру бюджету американських університетів і зрозуміти

¹³ Інформація наведена за даними NACUBO, [сайт] [http://www.nacubo.org/About_NACUBO/Press_Room/2014_NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments_\(Final_Data\).html](http://www.nacubo.org/About_NACUBO/Press_Room/2014_NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments_(Final_Data).html)

різницю в підходах до фінансування приватних та державних навчальних закладів, звернемося до аналізу. У дослідженні використано дані двох пар університетів – двох університетів зі значним розміром ендавменту (більше 10 млрд дол. США) та двох університетів із незначним (менше 0.5 млрд дол. США) розміром ендавменту. У кожній парі присутній як приватний, так і державний виш. З метою уникнення значних розбіжностей обрано університети з відносно схожими характеристиками¹⁴.

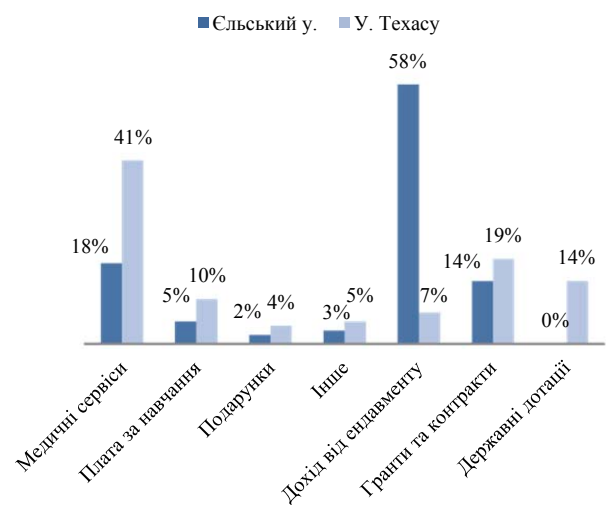
Перша пара – Єльський університет (приватний, Yale University) та Університет Техасу (система вишів, що об'єднує кілька державних університетів, Texas University System), які займають 3 та 2 місця в рейтингу найбільших ендавментів у США та мають на рахунках у цих фондах 24 млрд дол. США та 25.5 млрд дол. США відповідно. Однак, потрібно зазначити, що ці університети значно різняться за розмірами: в Єльському навчається до 20 тисяч осіб, у той час як у Техаському університеті навчається більше 300 тисяч осіб.

Загальні доходи Єльського університету в 2014 році склали приблизно 6.4 млрд дол. США та були сформовані завдяки кільком основним категоріям надходжень. 58% доходів забезпечив прибуток від ендавменту, при чому майже три чверті цього прибутку (3 млрд дол. США) було реінвестовано й лише чверть використано на потреби університету. Наступна категорія – медичні послуги – забезпечили приблизно стільки ж, скільки гранти та контракти – 18% та 14% відповідно. Решта статей доходу забезпечила 10% наповнення бюджету університету.

Для порівняння, загальні доходи Університету Техасу за 2014 рік складають 15.9 млрд дол. США, що перевищило минулорічний показник на 888 млн дол. США, або на 5.9%. Найістотніша стаття доходу для Університету Техасу – надання медичних послуг (41%), далі

йдуть гранти та контракти з місцевим урядом та корпораціями (19%) і державні дотації (14%), а надходження від ендавменту займають 4 місце та складають лише 7% від загального доходу закладу.

Мал. 5. Порівняння структури доходів Єльського університету та Університету Техасу

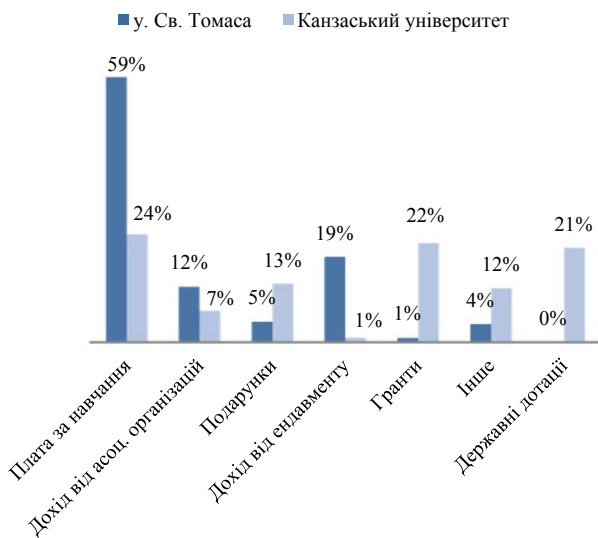
Джерело: Офіційні фінансові звіти університетів за 2014 р.

Наступна пара для порівняння – це два університети з розміром ендавменту в рамках 450–500 млн дол. США. Для прикладу було обрано приватний університет Св. Томаса (St. Thomas University, STU) та Університет штату Канзас (Kansas State University, KSU). Обидва заклади також значно відрізняються за розмірами – в них навчаються приблизно 10 та 20 тисяч студентів відповідно. Щодо структури доходів цих установ, то найбільша різниця припадає на дохід від плати за навчання: для приватного університету вона сягає майже 60% усіх надходжень, у той час як у державному виші не перевищує чверті доходів (24%). Окрім цього, значно різняться доходи саме від ендавментів – в Університеті Св. Томаса майже 20% доходу забезпечується надходженням з ендавменту, реінвестується майже половина надходжень. У випадку з Університетом штату Канзас – ця сума просто мізерна й не перевищує

¹⁴ Всю фінансову інформацію взято з офіційних звітів відповідних університетів за 2013–2015 роки.

1% сукупного доходу установи. Натомість брак прибутку від ендавменту перекривається державними дотаціями, що становлять приблизно п'яту частину від сукупних надходжень.

Мал. 6. Порівняння структури доходів Університету Св. Томаса та Канзаського університету

Джерело: Офіційні фінансові звіти університетів за 2013-2015 рр.

З вищенаведених прикладів зрозуміло, що структура наповнення скарбниці університету значно залежить від розміру власне університету, форми власності, розміру ендавменту тощо. Якщо приватні коледжі покладаються на плату за навчання, пожертви та ендавмент-фонд, то державні установи більше залежать від державної підтримки, яка складає від 10 до 40% від загальних витрат більшості державних вишів. Та потрібно розуміти, що

Якщо приватні коледжі покладаються на плату за навчання, пожертви та ендавмент-фонд, то державні установи більше залежать від державної підтримки, яка складає від 10 до 40% від загальних витрат більшості державних ВНЗ.

кошти в ендавментах розподілені нерівномірно, адже 120 найбільшим коледжам та університетам (3% від усіх вишів у Сполучених Штатах) належать 75% усіх ендавмент-коштів. Отже, більшість коледжів та університетів мають лише незначні ендавменти або не мають їх зовсім.

Негативні сторони ендавментів

Тема ендавментів часто критикується з боку суспільства. Іноді ця критика виправдана, іноді абсолютно безпідставна, бо ґрунтується на чутках та нерозумінні ендавменту як явища або специфіки предмету. Нижче наведено основні «мінуси» ендавментів як з індивідуальної, так і з суспільної точки зору.

Найбільш суперечливе питання щодо ендавментів стосується **розподілення прибутку фонду**¹⁵.

Найбільші університети за розміром ендавменту в середньому реінвестують більшу частину доходу. За статистичними даними дохідність ендавментів становить приблизно 10–11%, а витрачається на потреби університету не більше 5–6%. Навіть з урахуванням інфляції на рівні 2–3% значна частина суспільства вважає, що

За статистичними даними дохідність ендавментів становить приблизно 10–11%, а витрачається на потреби університету не більше 5–6%.

потрібно активніше використовувати накопичені ресурси. Більше того, переважна частина подібних фондів змушена за законодавством витратити мінімум 5% від загальної суми активів, тоді як до університетських ендавментів не можна застосувати жодних законодавчих норм. Для

¹⁵ Lynne Munson. "Endowment Reform: Why Universities Should Share Their Vast Wealth and in the Process Make Higher Education More Affordable". Center for College Affordability and Productivity, 2010.

прикладу, університет Гарварду в 2007 році міг забезпечити всім своїм студентам безкоштовне навчання, при цьому в нього залишилось би 1.3 млрд дол. США прибутку від ендавменту.

Наступним «гарячим» питанням є **інвестиційна відповідальність перед суспільством**¹⁶. 15 найбільших університетів за розміром ендавменту мають на рахунках більше 200 млрд дол. США, а ТОП-89 університетів володіють сумою в 381 млрд дол. США.

15 найбільших університетів за розміром ендавменту мають на рахунках більше 200 млрд дол. США, а ТОП-89 університетів володіють сумою в 381 млрд дол. США.

Безвідповідальне управління цими ресурсами або занадто агресивна політика керування ризиками може призвести до значних потрясінь в усій фінансовій системі США. Цікавий факт: ендавмент Гарварду (34 млрд дол. США) перевищує ВВП половини країн у світі. Ян Бремер (Ian Bremmer), президент Eurasia Group, своїм записом у Твіттері дав ідею для створення цікавої інфографіки, на якій ендавменти окремих університетів порівнюються з ВВП цілих країн¹⁷!

Особливо гостро це питання стоїть після кризи 2008 року. У січні 2009 р. Принстонський університет заявив, що його ендавмент-фонд (на той час 15.8 млрд дол. США) втратить 25% до кінця фінансового року. Приблизно таких самих збитків зазнала більшість найкрупніших університетів країни. І хоч аналітики заявляли, що в середньому університетські фонди постраждали менше, ніж ринок, система вищої освіти зазнала значних збитків.

¹⁶ Joshua Humphreys, Educational endowments and financial crisis, Tellus Institute, 2010 [сайт] https://www.insidehighered.com/sites/default/server_files/files/Tellusendowment_crisis.pdf

¹⁷ Он-лайн видання newrepublic.com [сайт] <http://www.newrepublic.com/article/117591/top-10-us-university-endowments-vs-country-gdps-map>

Наприклад, Гарвардський університет у 2009 році через значне зменшення доходів від ендавменту був змушений зупинити вже розпочаті роботи з будівництва нового кампусу в районі Аллстон (Бостон) і надовго залишити величезні ями для фундаменту¹⁸.

Наступним аргументом проти ендавментів є так звана **«альтернативна вартість» цих коштів**, адже значну частку пожертв можна спрямовувати не в ендавмент-фонди, а в інші фонди університету з метою зменшення плати за навчання, будівництва нових лабораторій або гуртожитків, інвестувати в інфраструктуру тощо.

Переваги ендавмент-фондів як фактор зміцнення неприбуткових організацій

Для неприбуткових організацій існують декілька причин, що спричиняють значне зростання попиту саме на фінансування за допомогою надходжень з ендавменту.

У разі ефективного управління активами ендавмент-фонд забезпечує **власне зростання за рахунок інвестиційного прибутку**. Для прикладу, ендавмент-фонд Гарварду в 2014 році отримав інвестиційний прибуток близько \$4,3 млрд, з яких \$3,1 млрд були реінвестовані в ендавмент¹⁹. Значна кількість університетів за обраними правилами реінвестує більшість доходів від інвестиційної діяльності. Чим ефективніше фонд здійснює свою діяльність, тим більше донорів будуть мотивовані вкладати кошти саме в цей вид благодійності. Для прикладу темпів зростання ендавменту, нижче наведені дані щодо ендавменту Єльського університету.

¹⁸ Casey Ross, Harvard's growth plan, Інтернет видання Boston.com [сайт] http://www.boston.com/realestate/news/articles/2011/09/21/harvard_schedule_s_construction_on_allston_campus/

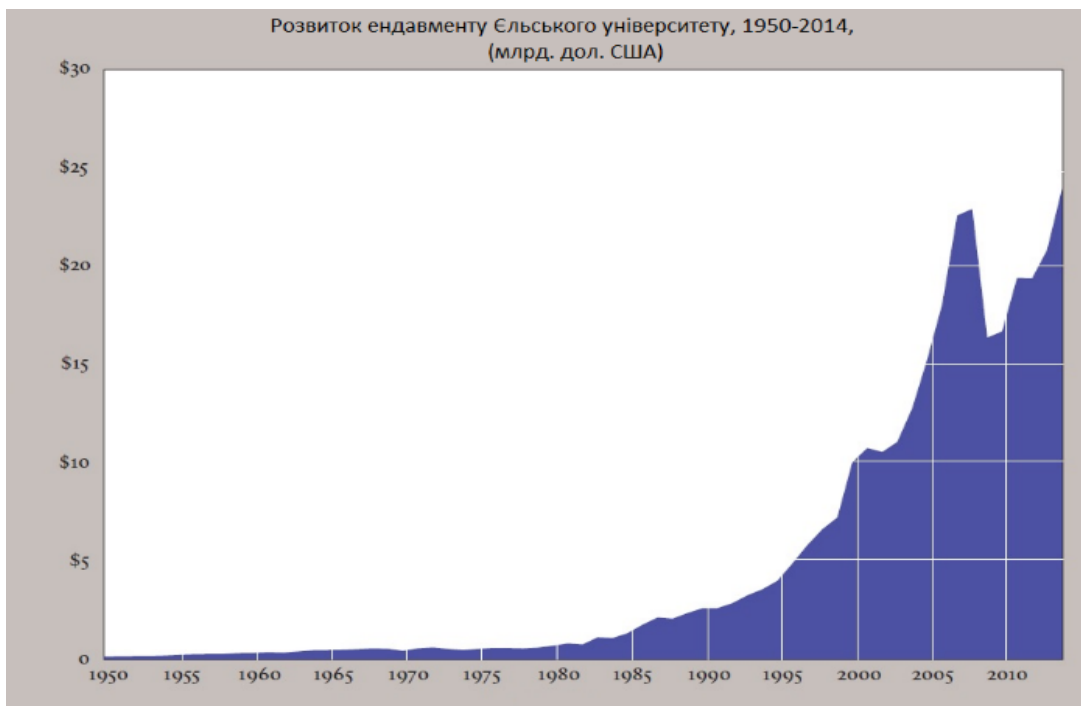
¹⁹ Офіційний сайт ендавмент-фонду Гарвардського університету [сайт] <http://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance/endowment>

Мал. 7. Найбільші університети Сполучених Штатів за розміром ендавменту у порівнянні з ВВП країн світу, 2014 рік

Джерело: Newrepublic.com

Мал. 8. Розвиток ендавменту Єльського університету, 1950-2014 рр. (млрд. дол. США)

Джерело: Boston.com

З вищенаведеної інфографіки бачимо, що за 64 роки цей фонд зріс зі \$100 млн до майже \$25 млрд, при цьому зростання розміру активів нагадує експоненціальний ріст (за винятком світової фінансової кризи 2008–2009 років). Окрім цього, чим більшого розміру набуває ендавмент, тим меншу роль відіграють щорічні пожертви та внески благодійників. Наприклад, у Гарвардському університеті поповнення ендавменту від реінвестування прибутку перевищило кількість пожертв більше ніж у 30 разів.

Наступним значним фактором зростання ролі ендавментів є те, що інвестиційний дохід від цих фондів значною мірою використовується для **фінансування тих видів діяльності, під які катастрофічно не вистачає коштів або неможливо залучити додаткове фінансування від третіх осіб**. Наприклад, завдяки надходженням від ендавменту організація може покривати дефіцит у бюджеті від операційної

діяльності. Таким чином неприбуткові організації можуть забезпечити собі значний рівень фінансової самостійності та гнучкості, що є вкрай важливим фактором для розвитку будь-якої організації.

Ще одним фактором є те, що на відміну від більшості фінансових фондів, які також здійснюють інвестиційну діяльність, переважна більшість ендавментів **не обтяжується сплатою податків**. Це є значною перевагою, адже це збільшує реальний дохід від ендавменту в порівнянні з іншими можливостями для інвестування. Більш того, діяльність ендавменту значно менше регулюється з боку держави, що також надає певну гнучкість для неприбуткової організації в порівнянні з іншими формами фінансування таких установ.

Явище ендавменту в Україні

Ендавмент-фонди в Україні, як додаткове джерело фінансування академічної діяльності, знаходяться на початковому етапі розвитку. На сьогодні тільки при двох українських ВНЗ створені благодійницькі цільові фонди – при Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, який був заснований у 2012 році і складає 245 288 грн., та при Університеті банківської справи Національного банку²⁰. Інститут міжнародних відносин (ІМВ), який запровадив ендавмент-фонди у жовтні 2012 року, став флагманом використання цієї фінансової практики в Україні. Згаданий ВНЗ акумулює та ефективно використовує свій цільовий благодійницький фонд, в якому вже вдалось акумулювати близько 250 тисяч гривень від понад 20 благодійників. Метою цього фонду є забезпечення фінансової стабільності інституту, успішної реалізації його освітніх та наукових програм і проектів, розвиток інфраструктури та незалежність від економічних і суспільних коливань.

Низький рівень розвитку ендавменту в українській освіті зумовлений певними проблемами як в соціально-економічній, так і в законодавчій сфері.

До стримуючих економічних чинників можна віднести:

- недостатньо транспарентний процес формування та використання ендавмент-фондів;
- середній обсяг доходів населення, який не стимулює до потенційних донорських ініціатив;
- низька поширеність інформації серед загальної аудиторії студентів щодо співробітництва меценатів із закладами освіти: надання стипендій, фінансової

²⁰ Білінець М.Ю. 2015. Ендавмент-фонд як альтернативне джерело фінансування вищої освіти. УДК 378.31

підтримки тощо, непрозорість процесу відбору кандидатів на отримання грантів;

- нестане заохочення можливих донорів і благодійників до ендавмент-практик.

Низький розвиток благодійництва в Україні також підтверджує міжнародний рейтинг World Giving Index, котрий з 2010 року щорічно публікується за підтримки Charities Aid Foundation²¹.

Згідно зі світовим показником, на протязі 2010-2014 років Україна стабільно посідала найнижчі місця у рейтингу, як за загальними критеріями, так і за обсягом грошових пожертвувань зокрема. Лише у 2015 році сталі помітні тенденції на покращення позицій, здебільшого за рахунок волонтерської діяльності, пов'язаною із військовими діями на сході країни.

Згідно зі світовим показником, на протязі 2010-2014 років Україна стабільно посідала найнижчі місця у рейтингу, як за загальними критеріями, так і за обсягом грошових пожертвувань зокрема..

Таблиця 2. Рейтинг України у World Giving Index, 2010 – 2015 рр.

Рік	Усереднений рейтинг (загальна кількість країн)	Місце у рейтингу за рівнем благодійницьких грошових надходжень
2010	150 (153)	-
2011	105 (153)	132
2012	111 (146)	130
2013	102 (135)	122
2014	103 (160)	123
2015	89 (145)	47

Джерело: Charities Aid Foundation

²¹ Онлайн ресурс: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2015-publications/world-giving-index-2015>

Щодо нормативно-правової складової – єдине формальне визначення ендавменту наразі містить ст.170 Податкового кодексу України і визначається як сума коштів або цінних паперів, які благодійник вносить у банк чи іншу фінансову установу на строк не менше 12 місяців, і використовує проценти і дивіденди, нараховані на цю суму, для благодійної допомоги; набувачі допомоги не мають права відчужувати основну суму ендавменту без згоди благодійника.

Практичне забезпечення ендавмент діяльності і управління ендавмент-фондами декларує Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI. Згідно з ним інвестиційний дохід від ендавменту може бути використаний за такими напрямками діяльності організації: надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеними благодійниками або уповноваженими ними особами; виконання благодійних програм; спільна благодійна діяльність.

Щодо безпосередньо вищої освіти – оновлений Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII-2 надає право університетам та іншим вищим навчальним закладам на створення та використання ендавмент-фондів. Зокрема, даним нормативно-правовим актом визначено зміст сталого фонду (ендавменту) вищого навчального закладу як суму коштів або вартість іншого майна, що призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою.

Слід зауважити, що досягнення консенсусу у Апараті Верховної Ради України щодо впровадження ендавмент-фондів у вишах упродовж розгляду законопроекту «Про вищу освіту» відбулось не одразу. Найбільш дискусійним стало визначення поняття «ендавмент» та доцільність існування подібних фондів в українській практиці як таких.

Наприклад, у зауваженнях до нового проекту Закону України «Про вищу освіту», підготовлених головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України, мала місце пропозиція щодо виключення зі згаданого проекту терміну «ендавмент». Щодо основних причин внесення цього зауваження згадане управління посилається, по-перше, на необхідність уникнення використання іншомовних слів, по-друге, дискутуючі наголошували, що поняття «ендавменту» вже визначено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а це, в свою чергу, може призвести до певних колізій та проблем у трактуванні цього терміну²². Тому в основному тексті закону було вирішено використовувати термін «сталий фонд», а слово «ендавмент» залучати в дужки.

Загалом нормативно-правова база щодо ендавментів у вищій освіті України перебуває на стадії формування, адже немає конкретного регламентування щодо використання сталих фондів при вишах. Проте в проекті «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року», розробленому робочою групою при Міністерстві освіти і науки України, задекларовано необхідність унормування механізмів створення та управління ендавментами, а також перетворення існуючих фондів при закладах вищої освіти на прозорі ендавменти із закріпленими цілями та стратегічним планом використання дивідендів²³. Отже, на урядовому рівні ідея ендавментів розвивається, заплановане активне включення ВНЗ у систему застосування сталих фондів.

Перспектива створення ендавментів при університетах може значно поліпшити складну фінансову ситуацію, в якій опинилася

переважна частина університетів країни, особливо державних. Головна проблема вітчизняних ВНЗ – «неприбутковість», адже плата за навчання студентів, а також доходи від наукових розробок та інші надходження мають компенсувати вищу операційні витрати та витрати на оновлення основних фондів і майна. Університет закладає у свій бюджет необхідні витрати на оновлення устаткування лабораторій, бібліотечного фонду та інших вкрай важливих потреб, але в дуже обмеженому обсязі²⁴. Як наслідок, склалось становище, коли матеріальна база освіти, зокрема вищої, продовжує стрімко старіти. Так, ступінь зносу основних засобів за видом економічної діяльності «Освіта» у 2010 році склав 62.5%, хоча у 2000 році він був значно нижче та складав 40.5%. Фактично вартість основних фондів освіти майже не змінилася. Нові основні фонди в освіті за останні десятиліття вводилися у експлуатацію вкрай повільно. Більшість навчальних закладів тільки відновлює існуючу матеріальну базу, не маючи можливостей для її розширення²³.

Використання інвестиційного доходу з часом може не тільки покривати частину витрат на матеріально-технічне забезпечення (лабораторії, інформаційні ресурси), воно також забезпечить стабільну базу для розвитку наукової роботи і міжнародного наукового співробітництва, дасть змогу поступово збільшити заробітну платню провідним викладачам-вченим для збереження наукового потенціалу держави і залучити до викладацької діяльності перспективних молодих вчених.

Фінансова ситуація, що склалась у системі вищої освіти в Україні, призвела до комплексу проблем: у діяльності деяких університетів та інших державних установ існує таке поняття як «вимушена благодійність» – це так звані «благодійні внески», які потрібно зробити, незважаючи на бажання «благодійника». У разі відмови деякі установи відмовляються надавати послуги згідно з законодавством.

²² Зауваження до проекту Закону України «Про вищу освіту» №1187-2, пункт 21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iszzi.kpi.ua/images/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D1%83_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83/doc_304582.PDF

²³ «Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/strate2014.pdf>

²⁴ Дмитришин М.В. Ендавмент вищого навчального закладу. УДК 336.49:378.3

Наступне важливе питання – використання як приватних, так і бюджетних фінансових ресурсів вищими навчальними закладами. Зважаючи на загрозу корупції при розподіленні та використанні доходів університету, існує ризик розкрадання фінансових та нефінансових ресурсів або використання їх задля власної вигоди окремими представниками керівництва. У цьому випадку ендавмент вирішує одразу декілька проблем: завдяки вимогам щодо прозорого використання коштів ендавмент-фонду, відкритому доступу до фінансових звітностей та контролю їхньої правдивості з боку суспільства та професійних фінансових посередників використання цих ресурсів на неправомірні цілі неможливе. Більше того, завдяки структурі ендавменту благодійники можуть бути певні, що їхні кошти не тільки залишаться «недоторканими», але й приносять користь їхній альма-матер протягом тривалого часу.

У контексті прозорості та транспарентності приклад вдалої стратегії залучення і використання ендавмент-фонду подає Інститут міжнародних відносин (ІМВ). Правління фонду під контролем наглядової ради передає зібрані кошти до спеціально створеного закритого пайового інвестиційного фонду. Управління активами здійснює фінансова компанія Dragon Capital (Драгон Кепітал). Основні напрямки інвестування коштів – класичні фінансові інструменти: банківські депозити, акції, облігації та нерухомість. До того ж Dragon Capital регулярно звітує перед правлінням фонду про результати своєї діяльності.

Ендавмент-фонд покладається на заохочення випускників інституту, викладачів, студентів, бізнес-структури. Наприклад, залежно від розміру внеску благодійник отримує різноманітні бонуси від фонду, як-от: згадка в загальному списку благодійників на сайті фонду, пам'ятні сувеніри, іменну дошку, безкоштовне місце на паркінгу, відкриття іменної аудиторії, право висадки дерева на Алеї слави Інституту міжнародних відносин тощо.

Таким чином, можна виділити такі заходи щодо вдосконалення практики ендавменту в Україні:

- надання ВНЗ більшої автономії у науковій, освітній та господарській діяльності;
- залучення якомога більше донорів та меценатів з метою формування ендавменту ВНЗ;
- забезпечення публічного, відкритого доступу до фінансових звітів щодо використання прибутку від сталих фондів;
- формування відповідної інституційної інфраструктури для ефективного формування та функціонування ендавменту²⁵.

Висновки

Культура створення та використання ендавментів у розвинених країнах має тривалу історію, яка розвивається вже багато поколінь. Як уже зазначалося, на сьогодні значного розмаху це явище набуло у західних країнах, особливо в Сполучених Штатах. Це зумовлено такими факторами як високий рівень життя населення, значний розвиток системи вищої освіти й позитивне ставлення випускників до своїх навчальних установ. Ефективне залучення донорської допомоги закордонними навчальними закладами забезпечує їх необхідним рівнем фінансової стабільності та незалежності від змін зовнішніх економічних умов та державних дотацій.

Довіра широкого загалу до ендавментів базується на прозорості системи створення та використання накопичених ресурсів, а також професійного та ефективного використання й примноження цих коштів у перспективі. Прибуток від інвестування цих ресурсів використовується з метою фінансування частини основних видів діяльності університетів, таких як допомога студентам,

²⁵ Білінець М.Ю. 2015. Ендавмент-фонд як альтернативне джерело фінансування вищої освіти. УДК 378.31

створення стипендіальних фондів та фінансування різноманітних дослідницьких проектів.

Незважаючи на поширення цього явища в провідних країнах світу, лише незначна частка університетів має достатньо ресурсів в ендавмент-фондах, щоб забезпечити значну частину своїх витрат за рахунок надходжень від інвестиційної діяльності. Проте більшість ендавментів державних та приватних ВНЗ знаходиться на стадії формування.

Звичайно, в суспільстві помітна тенденція до змін на краще. Значні накопичення на рахунках великих університетів спонукають до відповідального використання ресурсів на благо суспільства. Тому роль ендавментів зростає з кожним роком, особливо для неприбуткових організацій. Адже ця форма накопичень дає установі-власнику значну кількість переваг, таких як фінансова стабільність, незалежність від зовнішніх чинників та прозорість фінансової діяльності університетів та інших організацій.

Незважаючи на прогалини в українському законодавстві, розповсюдження культури ендавментів може сприяти вирішенню значної кількості фінансових негараздів як державних, так і приватних ВНЗ. Для формування цієї культури в нашій країні серед широкого загалу існує цілий ряд вимог, серед яких: позитивне ставлення випускника до своєї альма-матер, фізична можливість фінансової допомоги з боку колишніх студентів або зовнішніх донорів та довіра до самої системи управління ендавментами. Навіть беручи до уваги «скептичні» прогнози щодо розвитку ендавментів в Україні – це явище, за умови використання закордонного досвіду з урахуванням українських реалій, має значний потенціал, тим паче, що в нашій державі вже існують приклади ефективного використання таких фондів.

CASE УКРАЇНА
вул. Полтавська 10,
офіс 34
Київ, 01135

Тел.: +38 044 227-53-17
Факс: +38 044 483-52-00

Керівник проекту:
Дмитро Боярчук
boyarchuk@case-ukraine.kiev.ua

Проект виконується за підтримки Інституту
відкритого суспільства та Європейського
Союзу

Публікація підготовлена за підтримки Європейського Союзу в рамках проекту «Ціна держави», що реалізується спільно Фондом Східна Європа та CASE Україна. Зміст публікації є винятковою відповідальністю CASE Україна та не може розглядатися як такий, що відображає погляди Європейського Союзу.